

feit is, is Schorer toch wel voldaan, vooral over het feit 'dat ik in die zaak een vrij groote rol gespeeld heb, die trouwens zeer aangenaam was...' Dit soort details geeft de tekst kleur en lading.

Het dagboek verschaft ook inzicht in het karakter van de jonge koningin, die bij voorbeeld de minister van waterstaat, Lely, volstrekt niet vertrouwdde als het om indijkingen ging. Schorer, inmiddels een oude heer, zal het niet steeds gemakkelijk hebben gehad met deze koningin die zo op haar prerogatieven stond en regelmatig uitwegen zocht als zaken en wetsvoorstellen haar niet aanstonden.

Harde noten werden ook met de koningin-moeder gekraakt over de naam Oranje-Nassau-Mecklenburg. Zij, 'hoe eerbiedwaardig en lief zij ook moge zijn, is geen gemakkelijk mensch in zaken en verbazend omslachtig' en de naam Nassau mocht wat haar betreft, en dus ook wat haar dochter betreft, vervallen. Maar Schorer hield voet bij stuk en het lukte hem moeder en dochter te overreden.

Omineus zijn de laatste aantekeningen uit het dagboek over 1903, het jaar van de grote spoorwegstaking en de 'worgwetten' van het kabinet-Kuyper. Schorer wordt door Emma gepolst wat hij denkt over een bezoek van koningin Wilhelmina aan Amsterdam onder de toen als gevaarlijk gevoelde omstandigheden. Schorer antwoordt dat de koningin het gevaar, dat volgens hem niet echt aanwezig is, dient te trotseren. 'Maar', merkt hij op: 'waarom vraagt de koningin mijn raad niet?' Emma is dan zo boos dat zij zich omdraait en de vice-president laat staan. En de laatste aantekeningen van 22 april 1903 luiden: 'De koningin schijnt zeer eigenwijs en eigenzinnig te zijn, stoort zich aan niets en niemand, en meent alles beter te weten dan anderen.... 't Is jammer, maar 't zal wel in orde komen, als zij wat ouder is !'

De verleiding is groot om met meer citaten te strooien. Wat dat betreft komt de bewerkter van deze aantekeningen lof toe. De Valk heeft met zorg en liefde deze dagboeknotities van een scherp waarnemer bezorgd. Het zijn kleine bouwstenen die het beeld dat Fasseur heeft opgevoerd, alleen maar versterken en waardoor een zeer leesbaar geheel is ontstaan.

J. R. Soetenhorst

C. Siegers, *Antoon Coolen 1897-1961. Biografie van een schrijver* (Dissertatie Maastricht 2001, Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland. Derde reeks; Tilburg: Stichting Zuidelijk historisch contact, 2001, 656 blz., €35,85,-, ISBN 90 70641 63 1).

Sinds halverwege de jaren dertig was Antoon Coolen een van de bekendste Nederlandse romanschrijvers. Bij voorkeur vond hij zijn stof in oostelijk Brabant. De armoedige, vrome en schilderachtige bevolking van de Peel — de streek waar hij opgroeide — was hem dierbaar. Zijn werk bestaat hoofdzakelijk uit verdienstelijke streekromans met een sterk naturalistische inslag: de personages zijn gedetermineerd door afkomst, omgeving en het lot. Coolen beschrijft hun beweging en aandriften met een uitzonderlijk inlevingsvermogen. Zijn natuurbeschrijvingen zijn ook opvallend poëtisch. Wie zijn bekendste roman *Dorp aan de rivier* (1934) leest, wordt getroffen door zijn beeldende stijl, zijn ironische toonzetting en een uitermate broeierige atmosfeer.

Naast zijn Peelromans schreef Coolen toneelstukken, verhalen, nouvelles, sprookjes, legenden en heiligenlevens. Tussen zijn laatste vooroorlogse roman, *Herberg In't misverstand* (1938), en zijn eerste naoorlogse, *De vrouw met de zes slapers* (1953), verstreek een periode van vijftien jaar. Daarna verschenen er nog twee romans, *De grote voltige* (1958) en *Stad aan de*

Maas (1960), waarin hij zich rekenschap gaf van de grote veranderingen die zich in Noord-Brabant voltrokken door de tweede industrialisatiegolf. Na zijn dood in 1961 verdween hij spoedig uit de literaire canon. In de handboeken over de Nederlandse literatuur komt hij nauwelijks nog voor — hooguit, zoals in de *Schets van de Nederlandse letterkunde* van De Vooyoos en Stuiveling, met de vermelding dat hij in de jaren dertig redacteur was van het jong-katholieke maandblad *De Gemeenschap*.

Coolens biografie van de hand van de socioloog Cees Siegers is uitvoerig, gedetailleerd en bevat tal van boeiende passages. De kracht van het boek ligt in de degelijke behandeling van Coolens literaire oeuvre. De lezer krijgt uitvoerige samenvattingen voorgeschoteld van al diens publicaties evenals verhandelingen over de kritieken en de prijzen die hem ten deel zijn gevallen. De centrale stelling van de biografie luidt dat Coolens werk niet mag worden afgedaan als behorend tot het genre van de streekroman. Volgens Siegers is deze etikettering onjuist omdat Coolen zelf weigerde zich hierin te herkennen: 'Het régionalisme in zijn literaire werk heeft hij steeds als secundair gezien, omdat de literatuur zich niets aantrekt van de plaats waar de handeling zich afspeelt.' (531)

De biograaf overtuigt met dit argument geenszins. Want wat is er mis mee om Coolen te eren voor zijn toewijding jegens de oosthoek van Noord-Brabant? Streekgebondenheid als zodanig is toch niet verwerpelijk? De aap komt uit de mouw in een korte passage in de inleiding van de biografie. De streekroman wordt daar aangeduid als '[...] de rurale versie van de dokters-, ziekenhuis- of kasteelroman.' (13) Siegers bestrijdt dus windmolens. Weliswaar lijkt het me, in navolging van Siegers, redelijk te constateren dat Marsman in 1932 een onbillijk oordeel velde, toen hij Coolens werk bestempelde als '[...] onleesbaar van armoedigheid, van anecdotische Klein-Malerei, van saai en stuntelig provincialisme.' (217) Maar allicht kan men een boek als *Dorp aan de rivier* ook op z'n merites waarderen zonder te betwisten dat het een streekroman is.

Coolen komt in de biografie naar voren als een afstandelijke, vlakke persoonlijkheid. Veelzeggend is een fraai citaat uit het dagboek van Godfried Bomans. Over een gesprek met Coolen uit 1957 rapporteerde Bomans: 'Hij vertelt goed, heel langzaam en uitvoerig [...]. Het ging maar door [...]. Coolen is een man, die geïnteresseerd is in wat de mensen beleefd hebben, in het verleden dat ze bij zich dragen, maar toont niet de minste belangstelling in de man die daar levend voor hem zit.' (560) Hetzelfde beeld manifesteert zich door de hele biografie heen. Coolen mocht dan wel betrokken zijn bij zijn eigen romanfiguren, hij was dit nauwelijks bij de mensen in zijn omgeving. Bovendien onthield hij zich van uitgesproken standpunten over het wereldgebeuren. Slechts éénmaal in zijn leven is hij publiekelijk uit zijn slof geschoten. Dat was bij de beruchte aanval die hij in de jaren 1945-1946 lanceerde op Hub. van Doorne, de oprichter van DAF. Deze zou zich in zijn ogen te veel voor de Duitsers hebben ingespannen. Maar ook deze uitschieter had weinig om het lijf. Coolen had er alweer spoedig spijt van en uit Siegers' relaas blijkt dat hier slechts sprake was van een relletje tussen twee lokale grootheden die gelijktijdig in het dorp Deurne waren opgegroeid.

De biograaf behandelt zijn held met mildheid maar voortdurend neutraal en op afstand. Het lijkt wel alsof hij zich heeft aangepast aan de levensstijl van zijn personage: de biografie is sterk descriptief en mist een indringend oordeel. Nergens wordt Coolen scherp getypeerd of op de korrel genomen. In de laatste hoofdstukken verzandt het boek bovendien in breedsprakigheid. Als zo menige vuistdikke biografie gaat het als een nachtkaaars uit bij het overlijden van de hoofdpersoon.

J. Touwen, *Extremes in the archipelago. Trade and economic development in the Outer Islands of Indonesia 1900-1942* (Dissertatie Leiden 1997, Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CXC; Leiden: KITLV press, 2001, xvii + 459 blz., ISBN 90 6718 159 5).

In deze studie — een vergelijkend overzicht van regionale verschillen in economische ontwikkeling, met name de buitenlandse handel — staat de ontwikkeling van de export als motor van economische dynamiek in de laat-koloniale periode (1900-1942) centraal. Het betoog steunt op een stevige ondergrond van statistisch materiaal, opgeslagen in een database en bekwaam verwerkt tot vele tientallen overzichtelijke tabellen en grafieken. De aandacht is evenwichtig verdeeld over westers-koloniale en inheems-lokale sectoren. De economische ontwikkelingen worden geplaatst in het kader van het toenmalige koloniale economische beleid. Voorts wordt hun betekenis aangegeven in de context van langetermijnprocessen als regionale differentiatie en integratie tegen de achtergrond van (koloniale) staatsvorming en de aanzetten tot de opkomst van een nationale economie. Door een combinatie van economische theorievorming en een vergelijkende benadering — kenmerkend voor de productieve Leidse Lindblad-school — draagt deze studie wezenlijk bij aan het inzicht in deze thematiek, die tevens zeer relevant is voor de actuele problematiek van economische ontwikkeling en nationale integratie van Indonesië.

De auteur ontvouwt een waaier van theorieën van economische (onder-)ontwikkeling, niet met het oog op systematische toetsing maar voor het inzichtelijk beschrijven van specifieke ontwikkelingen. Daarbij blijkt een tweetal theoretische invalshoeken het meest vruchtbaar. De groei-effecten van zowel Europese als inheemse exportsectoren worden geanalyseerd aan de hand van intersectorale linkages (A. O. Hirschman). De groei in de inheemse sector wordt in het spoor van H. Myint geanalyseerd in termen van de 'vent-for-surplus' theorie en van de overgang van bestaans- naar markeconomie. Gezien de ruimtelijke vraagstelling is het verwonderlijk dat economisch-geografische benaderingen ontbreken.

De grote regionale verscheidenheid wordt hanteerbaar gemaakt door een clustering van regio's (eigenlijk residenties) in vier groepen op basis van twee dimensies: economische structuur (uitheemse versus inheemse exportproductie) en exportprestatie (zwak versus sterk). Deze tweedeling gaat terug op het aloude dualisme, dat door Boeke als verklarend model is geïntroduceerd maar door Touwen strikt beschrijvend wordt gehanteerd, zonder de traditionele tegenoverstelling van inherent statische en dynamische sectoren. Het eerste cluster omvat gebieden waar zowel de uitheemse als de inheemse sector een sterke exportproductie ontwikkelden; hiertoe behoren Oost-Sumatera, Palembang en Zuidoost-Kalimantan. In het tweede cluster met Aceh, West-Sumatera, Jambi, Lampung, West-Kalimantan, Zuid-Sulawesi en Manado was alleen de inheemse export sterk; en in het derde met Riau, Belitung en Bangka alleen de uitheemse. Het vierde cluster met Tapanuli, Bengkulu, Maluku (inclusief Nieuw-Guinea), Bali en Timor is eigenlijk een rest-categorie van regio's waar sterke groei van de uitvoer uitbleef. Deze ruimtelijke differentiatie zou zijn opgetreden in de periode 1900-1942, als een uitkristalliseren van drie soorten groei, gestuwd door Europese, Aziatische en perifere dynamiek. De zeer ongelijke verdeling van deze dynamieken over de gewesten zou verantwoordelijk zijn voor de 'extremes in the archipelago.'

De studie draagt vele belangrijke discussiepunten aan. Een eerste betreft de ongelijksoortige definitie van de drie dynamieken. De Europese dynamiek werd gekenmerkt door kapitaal-intensieve exportproductie van plantages en mijnbouwondernemingen. De wisselend als Aziatisch en Indigenously aangeduide dynamiek werd gekenmerkt door de koppeling van een